ISSN 2181-3187

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Osiyo Xalqaro Universiteti
Iqtisod va pedagogika yo'nalishi talabasi: Islomova Muhiba
Ilmiy rahbar: Hamroyeva Nargiza Shavkatovna
E-mail: muhibaislomova20@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning ahamiyati, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish usullari va o'quvchilarning intellektual faolligini oshirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: mustaqil fikrlash, boshlang'ich ta'lim, kreativlik, muammoli ta'lim, pedagogik texnologiya, tanqidiy fikrlash, dars samaradorligi.

Аннотация: В данной статье научно анализируются значение формирования навыков самостоятельного мышления у учащихся начальных классов, методы использования современных образовательных технологий и вопросы повышения интеллектуальной активности учащихся.

Ключевые слова: самостоятельное мышление, начальное образование, креативность, проблемное обучение, педагогическая технология, критическое мышление, эффективность урока.

Abstract: This article scientifically analyzes the importance of forming independent thinking skills in primary school students, methods of using modern educational technologies, and issues of increasing students' intellectual activity.

Keywords: independent thinking, primary education, creativity, problem-based learning, pedagogical technology, critical thinking, lesson effectiveness.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri — bu faqatgina bilim berish emas, balki o'quvchini mustaqil fikrlashga, muammolarni o'zi hal qilishga va doimiy izlanishga o'rgatishdir. Ayniqsa, boshlang'ich sinf davri bolaning intellektual

ISSN 2181-3187

salohiyati va dunyoqarashi shakllanadigan eng muhim bosqich hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, yangi tahrirdagi Milliy o'quv dasturining joriy etilishi o'quvchilarda kompyuter savodxonligi bilan birga, mantiqiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishni talab etadi. Mustaqil fikrlash ko'nikmasi o'quvchiga axborotlar oqimidan eng zarurini ajratib olish, voqea-hodisalarga shaxsiy munosabat bildirish va xulosa chiqarish imkonini beradi [1, B. 12]. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi dars jarayonida faqat axborot uzatuvchi subyekt bo'lib qolmasdan, balki o'quvchining ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqaruvchi fasilitator sifatida namoyon bo'lishi lozim. Mustaqil fikrlash jarayoni psixologik jihatdan bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi va kelgusidagi o'quv faoliyatida muvaffaqiyatga erishishiga zamin yaratadi. Shu boisdan, ta'lim jarayonida turli interfaol metodlar va o'yin texnologiyalaridan foydalanib, bolalarni erkin mushohada yuritishga undash bugungi kunning dolzarb pedagogik muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mustaqil fikrlashni shakllantirish masalasi ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, J.Piaje va L.Vigotskiy kabi psixologlar bolaning tafakkuri ijtimoiy muhit va faoliyat jarayonida rivojlanishini ta'kidlab o'tishgan. O'zbek pedagogikasida R.Safarova, K.Qosimov va boshqa olimlar boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning nutqi va fikrlashini o'stirish bo'yicha metodik tavsiyalar berganlar [2, B. 45]. Tadqiqot metodologiyasi sifatida sifat va miqdor tahlili, pedagogik kuzatuv hamda eksperiment usullaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida Samarqand shahridagi umumta'lim maktablarining 3-sinf o'quvchilari o'rtasida maxsus topshiriqlar va testlar o'tkazildi. Metodologiyaning asosi bo'lib o'quvchilarga "Muammoli vaziyat" yaratish va ularning ushbu vaziyatdan chiqish yo'llarini izlashdagi faolligini baholash xizmat qildi. Bunda asosan Venn diagrammasi, "Klaster" va "Sinkveyn" kabi grafik organayzerlar yordamida o'quvchilarning fikrlash doirasi kengaytirilishi nazarda tutildi [3, B. 28]. Mazkur usullar bolalarda nafaqat

ISSN 2181-3187

darslikdagi ma’lumotlarni yodlash, balki ularni tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish mahoratini shakllantirishga qaratilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O’tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, boshlang’ich sinf o’quvchilarida mustaqil fikrlash darajasi o’qituvchining darsda qo’llaydigan metodikasiga to’g’ridan-to’g’ri bog’liqdir. Tajriba guruhida o’quvchilarga erkin mavzularda insholar yozish va krossvordlar tuzish kabi ijodiy topshiriqlar berilganda, ularning darsga bo’lgan qiziqishi an’anaviy darslarga nisbatan 40% ga yuqori ekanligi kuzatildi. Quyida darsda qo’llanilgan metodlarning samaradorlik darajasi aks etgan jadval keltirilgan.

1-jadval.

Boshlang’ich sinflarda qo’llanilgan metodlar samaradorligi (foiz hisobida)

Metodlar nomi	O’quvchilarning qamrovi	Mustaqil fikrlash ko’rsatkichi	Qiziqish darajasi
An’anaviy suhbat	60%	25%	Past
Muammoli ta’lim	85%	70%	Yuqori
O’yin texnologiyalari	95%	80%	Juda yuqori
Guruhlarda ishlash	90%	75%	O’rta-yuqori

Tahlillar shuni ko’rsatadiki, o’yin orqali o’qitish boshlang’ich sinf o’quvchilari uchun eng samarali yo’ldir, chunki bu yoshda o’yin faoliyati hali ham o’quv faoliyati bilan parallel ravishda muhim o’rin tutadi. Ikkinchi jadvalda esa eksperiment boshidagi va oxiridagi o’quvchilarning mustaqil fikrlash darajasi qiyoslangan.

2-jadval.

O’quvchilarning intellektual rivojlanish dinamikasi

ISSN 2181-3187

Ko’rsatkichlar	Tajribadan oldin (%)	Tajribadan keyin (%)	O’sish sur’ati (%)
Mantiqiy xulosa chiqarish	32%	68%	36%
Muammoni tahlil qilish	28%	55%	27%
Kreativ yondashuv	20%	45%	25%

Ushbu natijalar shuni tasdiqlaydiki, muntazam ravishda tanqidiy va tahliliy topshiriqlar bilan ishlash o’quvchilarda o’z fikrini dalillash qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi [4, B. 56]. Muhokama jarayonida aniqlandiki, bolalarga "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Sizningcha, yana qanday bo’lishi mumkin edi?" kabi ochiq savollar berish ularni o’ylashga majbur qiladi va tayyor qoliplardan chiqishga yordam beradi.

O’quvchilarni mustaqil fikrlashga o’rgatishda an’anaviy dars o’tish shakllari o’rnini interfaol metodlar va innovatsion texnologiyalar egallashi dars samaradorligini ta’minlovchi asosiy omildir. Muammoli ta’lim texnologiyasi bu borada eng yuqori natija beradigan usullardan biri bo’lib, u o’quvchi oldiga yechimi darrov ko’rinmaydigan, o’ylash va izlanishni talab qiladigan vazifani qo’yish orqali amalga oshiriladi. Masalan, matematika darsida faqatgina misol yechish emas, balki kundalik hayotda uchraydigan iqtisodiy vaziyatni modellashtirish o’quvchining mantiqiy fikrlashini charxlaydi. "Aqliy hujum", "Venn diagrammasi", "FSMU" (Fikr, Sabab, Misol, Umumlashtirish) kabi metodlar boshlang’ich sinf o’quvchilarida o’z fikrini asoslash, o’zgalar fikrini tinglash va umumiy xulosaga kelish ko’nikmalarini rivojlantiradi [7, B. 54]. Ushbu metodlar yordamida o’quvchi dars jarayonining passiv tinglovchisidan faol ishtirokchisiga aylanadi. Ayniqsa, kichik guruhlarda ishlash jarayonida o’quvchilar o’rtasida sog’lom raqobat va o’zaro yordam muhiti vujudga keladi, bu esa ularning kommunikativ va intellektual salohiyatini barobar o’stiradi.

Interfaol ta’limning yana bir muhim jihati shundaki, u o’quvchilarda tanqidiy fikrlash (critical thinking) elementlarini shakllantiradi. Tanqidiy fikrlash deganda,

ISSN 2181-3187

berilayotgan ma’lumotni ko’r-ko’rona qabul qilmay, balki uning haqiqiyligini, mantiqiyligini va amaliy ahamiyatini tekshirib ko’rish tushuniladi. Boshlang’ich sinflarda o’qish va ona tili darslarida badiiy matnlar bilan ishlash jarayonida qahramonlarning xatti-harakatiga baho berish, voqealar rivojini oldindan bashorat qilish kabi topshiriqlar mustaqil mushohada yuritishning oliy ko’rinishidir [8, B. 31]. Masalan, o’quvchiga ertakning yarmi o’qib berilib, uning davomini o’ylab topish so’ralganda, u o’z hayotiy tajribasi va tasavvuriga tayanib yangi g’oyalarni generatsiya qiladi. Bu kabi ijodiy yondashuv o’quvchida "mening ham o’z fikrim bor va u muhim" degan tushunchani mustahkamlaydi. Tadqiqotlar natijasi shuni ko’rsatadiki, doimiy ravishda muammoli savol-javoblar va tahliliy topshiriqlar bilan ishlaydigan sinflarda o’quvchilarning o’zlashtirish ko’rsatkichi an’anaviy sinflarga qaraganda 25-30 foizga yuqori bo’lib, ularning nutq boyligi va mantiqiy izchilligi sezilarli darajada farq qiladi.

Mustaqil fikrlash ko’nikmalarining shakllanganlik darajasini aniqlash pedagogik jarayonning diagnostik qismi bo’lib, u ma’lum mezonlar asosida amalga oshirilishi lozim. Ushbu mezonlarga o’quvchining yangi vaziyatlarda qaror qabul qila olishi, axborotni tahlil qilish tezligi, kreativ yondashuvi va o’z fikrini dalillar bilan isbotlay olishi kiradi. Tajriba-sinov ishlari davomida aniqlandiki, o’quvchilarga beriladigan topshiriqlar murakkablik darajasi bo’yicha tizimli oshib borishi ularning fikrlash doirasini bosqichma-bosqich kengaytiradi. Masalan, birinchi bosqichda boladan faqat hodisaning sababini aytish so’ralsa, keyingi bosqichlarda ushbu hodisani o’zgartirish yo’llari va uning oqibatlari haqida xulosa yasash talab etiladi [9, B. 115]. Pedagogik eksperimentlar shuni tasdiqlaydiki, mustaqil fikrlashni o’stirishda o’qituvchi tomonidan qo’llanilgan rag’batlantirish usullari, ya’ni bolaning har bir kichik kashfiyotini e’tirof etish uning intellektual jasoratini oshiradi va yangi g’oyalar bildirishga undaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang’ich sinf o’quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirish murakkab va davomli pedagogik jarayon bo’lib, u o’qituvchidan yuksak

ISSN 2181-3187

mahorat va kreativlikni talab etadi. O’quvchi darsda o’zini erkin his qilsa, xato qilishdan qo’rqmasa va uning har bir fikri o’qituvchi tomonidan qo’llab-quvvatlansa, unda mustaqillik hissi tezroq uyg’onadi. Tadqiqotimiz shuni ko’rsatdiki, darslarda didaktik o’yinlar, muammoli vaziyatlar va guruhli muhokamalardan foydalanish bolalarning nafaqat o’quv fanlarini o’zlashtirishini, balki hayotiy vaziyatlarda ham to’g’ri qaror qabul qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikda bolaning uyda ham mustaqil qarorlar qabul qilishiga imkon berish lozim. Kelajakda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashning poydevori aynan bugungi boshlang’ich sinf partasidan boshlanadi. Zero, o’z fikriga ega bo’lgan inson jamiyatda o’z o’rnini topishga va davlat rivojiga hissa qo’shishga qodir bo’ladi. Pedagoglar har bir darsda o’quvchini "Nima?" degan savoldan ko’ra "Nima uchun?" degan savol ustida ko’proq bosh qotirishga yo’naltirishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Q. — Boshlang’ich ta’limda o’quvchilarni mustaqil fikrlashga o’rgatish metodikasi — Toshkent: O’qituvchi, 2021. — 128 b.
2. Karimov N. — Pedagogik texnologiyalar va mahorat — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019. — 210 b.
3. Safarova R. — Zamonaviy darsning didaktik asoslari — Toshkent: Fan, 2022. — 185 b.
4. Yo’ldoshev J.G’. — Ta’lim innovatsiyasi — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. — 144 b.